

Universitäts- und Landesbibliothek Bonn

**Nor juġa kês darov yaraĵ kam Yišoġut'iink' anc'eal
žamanakac'**

Vienna, 1909

Abschnitt

urn:nbn:de:hbz:5:1-72601

միտ քահանայ մի մանկան անուն կարապետ կոչելով, երբ
տուն կը բերին եկեղեցիէն այնուհետեւ կը յայտնուի որ
մկրտեալն աղջիկ է: Շատ անգամ միանգամայն անգրագէտ
մարդիկ կնքահայր կը լինէին, եւ քահանայն մկրտութեան
ժամանակում նոցա ասելէքն, բառ առ բառ պէտք էր նոցա
բերանն դնէր, որ հեշտ բան չէր: Փոքրիկ հինգ վեց ամաց
մանկանց եւս երբեմն կնքահայր կը կարգէին, որք հազիւ
թէ կը կարողանային մանուկն գիրկ առնուլ, թող թէ
իմանալ խորհրդոյ եւ իւրեանց պաշտօնի նշանակութիւնն:
Ոմանք խիստ բարեպաշտ անձինք կը խորշէին երեխային
մօտենալ կամ համբուրել մկրտութիւնից յառաջ, ասե-
լով որ դեռ հեթանոս է այն: Լսած չեմ թէ երեխայն
երբեք փոյթ է տարած այս մասին կամ գանգատաւոր է
եղած, գուցէ գիտէր նա որ իւր հեթանոս վիճակում եւս
յաւել անմեղ եւ բարի էր ինքն քան այդպէս սուրբ
մարդիկ:

ԵՐԵՒԱՅԻՑ ԶԱՐԳԱՅՆԵԼՈՅ ԶԵԽՆ

Ժողովական սէրն առ զաւակն, մանաւանդ նորա նորա-
ծին եւ անօգնական ժամանակում, բնութեան ամենագե-
ղեցիկ եւ սքանչելի տեսարանաց մին է, եւ ընդարդոյս բոլոր
կենդանեաց միջում: Շատ անբան կենդանեաց մէջ պա-
կաս չէ այն քան բանական մարդկային սեռի մէջ: Նշմա-
րիր մի ծիծռան մեծ աշխատութիւնն, զոր կաթոգնու-
թեամբ եւ սիրով յանձն կառնու նախ բոյն շինելում,
յետոյ իւր փոքրիկ ձագերն կերակրելում, եւ ի վերջոյ
նոցա թռչել սովորացնելում: Կատաղի վագրն տասն ան-
գամ յաւել կատաղի է իւր թշնամոյ ընդդէմ, երբ մայր
է փոքրիկ ձագուց, եւ կը պաշտպանէ նոցա իւր արիւնն

հեղույ չափ: Եթէ խէ տանէ որսորդն նորա ձագն, կ'որոնէ նորա շաւիղն, կ'երթայ նորա հետեւից, չէ լքանել հետամտութիւնն մինչ կամ իւր կեանքն եւս զոհէ, կամ ձագն յետ գտանէ: Ապուշ եւ դանդաղաշարժ կոյն անգամ, իւր մեծ մեծ սիրուն աչքերում իւր անհուն կաթողնութիւնն կը ցուցանէ իւր մատաղ որթուն: Փոքր մի հեռանալում իւրնից, կը բառանչէ եւ անհանգիստ կ'երեւի մինչ դառնայ նա, եւ յետոյ ինչպէս մեծ գորովով կը լեզուէ կը գգուէ նորան: Այսպէս մեծ է ծնողական սէրն, եւ կարծեմ փոքր զմայելի բան կայ բնութեան մէջ քան զայն: Եթէ զմայելի է այն անրան անասնոց մէջ, ինչ պէտք է ասել բանական մարդոյ մասին, որ թողեալ ընդաբոյս բնական մղումն, ի հասարակի ընդ միւս կենդանեաց, ունի նաեւ այդ սքանչելի իմացականութեան լոյսն, որով թողեալ զգալն կարող է ճանաչել իւր զգացմունքն, կարող է որոշել իւր զգացմանց աղբիւրն, եւ նորա սրտի ամէն շարժումն ամէն մի տրոփն ունի նորա համար պարզ եւ հասկանալի նշանակութիւն մի: Կայ արդեօք աշխարհի մէջ յաւել չքնաղ, սրտագրաւ եւ քաղցր տեսարան մի քան մօր իւր փոքրիկ զաւակի վերայ գուրգուրան: Բոլոր աշխարհ նորա աչքում ոչինչ է համեմատելով մարդկութեան այդ քաղցրիկ մանրիկ կոտորին զոր ծնգաց վերայ ունի: Նորա սիրտն պատկերացած կ'երեւի իւր գորովալիր աչքերում մինչդեռ վայր կը նայէ առ փոքրիկ թարմ երեսն, որ թէ եւ օդից յաւել փոփոխական է, այլ առ ժամն կը ժպտէ, կը տատանէ փոքրիկ ձեռքն օդոյ մէջ, աքացիք կ'արձակէ եւ թռթռալով կը մնչէ, կը ձայնէ: Ամէն մի շարժումն յափշտակիչ հրճուանք մի ունի մօր համար, ամէն ժպիտ հարիւր ու մի համբոյրներով կ'ողջունուի, ամէն ձայն եւ մնչումն մի նոր եւ հրաշալի նշանակաւոր

բարբառ է նորա համար: Արդարեւ ի՞նչ կայ ծնողական սիրոյ համեմատ, ամենազնիւն է այն, Աստուածամերձն է այն մարդկային բնութեան յատկութիւններից:

Ջուղայեցի ծնողաց, յատկապէս մարց սէրն առ իւրեանց զաւակունքն, չասեմ թէ բնականից արտաքոյ էր, այլ ի՞նչ ինչ յատկութիւններ ունէր, որ ամէն տեղում տեսանելի չեն: Մանկան բոլոր բոլորովին կախուած լինին մօր խնամքից միայն, առանց նաժշտի եւ դայեկի օգնութեան, կ'աճէր զաւակն որպէս յասմիկի դալար ճիւղ մի մօր բնոյ վերայ պատատուած: Կաթին հետ, զոր ջուղայեցի մայրն պակասն երկու տարի կը մատակարէր իւր զաւակին, եւ երբեք հաւատալոց չէր եթէ լսէր որ կան երեխայք որ բնաւ մօր կաթն չեն գտած, կը ջամբէր եւ կը վայելէր անդադար յայնմ հետէ այդ մշտական փոխադարձ սէրն իւր զաւակից, զոր այսպէս սերտ կանխակցութիւն կարող է միայն գոյացնել: Եւ ինչ աշխատ, ինչ նեղութիւն, ինչ վեշտ, ինչ անհանգստութիւն կայր, զոր իբրեւ յօժարակամ պատարագ երբեք կը խնայէր մատուցանել որդեսիրութեան սեղանոյ վերայ: Իմ քանդորիկ մայր, չարժանացայ անգամ գերեզմանիդ հողն համբուրել, բայց այդպէս մայր էիր դու ինձ, այո: Եւ կարծեմ ամէն ջուղայեցի նոյնն պիտի ասէ իւր մօր համար:

Եթէ այսչափ մեծ էր ծնողական սէրն, անհարկաւոր է ասել, թէ որչափ խանդաղատանօք, գթով եւ սրտա-յօժար զոհողութեամբ էր զաւակաց զարգացնելն: Բայց, ափսոս, մի քանի անբարի սովորութիւնք կային, քանի մի անվայելուչ եւ չարաչար եղանակներ, որք երեխայից եւ մանկանց թէ բարոյական եւ թէ ֆիզիքական զարգացման պէտք էր փնտսէին, եւ կը փնտսէին իրապէս, երբեմն անդարմանելի վնասներով: Ի հարկէ տգիտութեամբ էր նոցա

արարքն, եւ եթէ ջուղայեցի ծնողաց ասէիր կարելի է թէ նոքա իւրեանց զաւակաց փնասու եւ թշուառութեան պատճառ լինէին, անհաւատալի պիտի երեւէր նոցա, բայց եւ այնպէս, մասամբ անգիտութիւնից, մասամբ ստրկական հնազանդութիւնից հին սովորութեանց, եւ մասամբ անզգուշութիւնից, կը շարունակէին նոյն վատթար եւ խորշիկի սովորութիւնքն, եւ հետեւանքն, իրաւ որ տիրելի եւ ցաւալի էին զաւակաց նոյնպէս եւ ծնողաց համար:

Բարոյականի մասին, փնասակար սովորութեանց մին էր այն, որ երեխայի միտքն բացուելոյ ժամանակում, շատ սակաւ գործ կը զնէին ծնողք այդ զգուշութիւնն, որ յոյժ հարկաւոր է այդ հասակում նոցա իմացականութեան վերայ լաւ օրինակներով, լաւ սկզբունքներ տալուորել: Երեխայի միտքն այդ ժամանակում միանգամայն անգիր քարտէզ մի է, եւ զգայարանաց զարգացման հետ կ'ըմբռնէ անմիջապէս եւ կը դրոշմէ իւր վերայ բոլոր ինչ որ յանդիման կու գան իւրն: Եւ որովհետեւ այդ հասակում մանկան աշխարհն լոկ իւր տունն եւ ծնողքն են, հետեւապէս իւր կենաց առաջին տպաւորութիւնքն նոցանից պիտի գտանէ, թէ բարի եւ թէ չար, եւ ամէն ոք գիտէ թէ այս մատաղ հասակի տպաւորութիւնքն որչափ խոր եւ անջնջելի են, եւ թէ որպէս բազմիցս կը տեւեն մինչ ցվախճան կենաց: Չ'ասեմ թէ կամաւ այլ գուցէ զանցառութեամբ կամ անզգուշութեամբ մանկանց թոյլ կու տային լսել եւ տեսնել այն ինչ, որ բնաւ բարի տպաւորութիւն չպիտի թողոյր նոցա մտաց վերայ: Յանզգոյշս նոյն իսկ ծնողք խաբել եւ սուտ խօսել կը սովորեցնէին նոցա: Օրինակի համար, «եկ սիրելի, կ'ասէր մայր մի, այս դեղն խմիր, եւ ես երկու հատ սիրուն կարմիր խնձոր կու տամ քեզ»: Մանուկն որ կը դժուարէր մինչ

այժմ, երեսն կը զուարթանայր, եւ առանց երկբայելոյ ծնողի խոստմանն — քանզի երեսայական միտքն դեռ երկբայել չգիտէր, եւ ոչ խաբէութեան ծանօթ էր, կ'առնոյր կ'ըմպէր դեղն, եւ կը նայէր խոստացեալ պարգևն գտանել, բայց ի փոխարէն կը լսէր, որ խնձորն իւր համար վնասակար էր, եւ տան մէջ այդ ժամանակում խնձոր չկայր, եւ կը ծիծաղէր ապա մայրն որ այսպէս հնարազիտութեամբ դեղն ըմպել տուեց մանկանն: “Եկ նստիր թող զլուսից սանդղեմ”, կ'ասէր մայրն, “եւ քեզ մի հատ խաբխաբկի ձագ կու տամ”: Երեսայն խնդալով կը վազէր մօր մօտ կարծելով որ թռչնոյ սիրուն ձագ մի կը գտանէ, բայց սանտրուլուց յետ կ'իմանայր ապա թէ խաբխաբուկն ինչ կը նշանակէ: Ծնողք երբեմն եթէ ձանձրութիւն կրէին մանկան, նորա բնութեան սովորական, ուստոստելուց կամ վազվազելուց տան մէջ, կը գուրգուրէին նորան երթալ մի թթուադէմ դրացւոյ տուն եւ ասել որ “բէգիր բէնիշինն”, տայ: Վերջին բառքդ կը նշանակեն պարսկերէն, բռնիր նստացրուր: Խեղճ մանուկն միամտութեամբ կ'երթայր, եւ փոխարէն որպէս կը կարծէր, մի հարկաւոր իր գտանելոյ եւ բերելոյ ի հաճութիւն ծնողացն, թթուերես դրացին, երեսն յաւել թթուացնելով կը հրամայէր նորան սպառնական ձայնիւ որ մի խորշում իւր յանդիման նստէր եւ սպասէր անշարժ մինչ բէգիր բէնիշինն գտանէր, եւ այսպէս քանի մի ժամ բանտարկեալ կը մնայր մանուկն: Այս ամենայն ծիծաղելի կատակ եւ հնար կը կարծուէր ծնողաց կողմից, բայց դժուարին չէ մտածել թէ ինչ տպաւորութիւն պէտք էր թողուին այնք մանկան մօտց վերայ: Առաջին խաբուելում կը զարմանայր, երկրորդում՝ ինքն եւս կը սկսանէր սուտ խօսել եւ խաբել: Մինչդեռ որքան հարկաւոր էր այդ հասակից

սովորացնել մանկանն ճշմարտախօսութեան սէր եւ յարգն, խոստումնապահութեան պատիւն, եւ հաւատարմութեան կարեւորութիւնն, որ բարոյականութեան գլխաւոր սկզբունքն են, եւ առանց որոց մարդ չէ կարող ի պատուի լինել երբէք: Յետոյ ունայք ծնողք կամ երբեմն խիստ թուլութեամբ կը վարուէին իւրեանց մատաղ զաւակաց հետ, կամ անհնարին խստութեամբ — երկուքն եւս ֆնասակար նոցա բարոյապէս զարգացմանն: “Իմ քաղցրիկ, իմ աչքի լոյս, ընդէր կլաս, քոյրդ թակել է քեզ, եկ, եկ իմ մօտ ես ճագարին կ'ասեմ գնայ նորան ուտի, ես մի լաւ կը թակեմ նորան, դու մի լար, դու լաւ տղայ ես, եկ ինձ համբոյր մի տուր: Փոքր ժամանակից յետոյ, եթէ այս միեւնոյն “աչքի լոյսն” որ ոք մի երեխայական ֆնաս կամ սխալութիւն գործէր — կը հարցանէր հայրն կամ մայրն թէ ո՞վ արար զայն, եւ մանուկն, որ դեռ խաբել չէր սովորած, պարզմտութեամբ կը խոստովանէր թէ ինքն էր արարեալ, իսկոյն ապտակ մի կամ երկու կ'ընդունէր երեսին եւ խեղճն լալով կը փախչէր ի բաց: Առաջին արարքն վրէժխնդրութիւն, երկրորդն խաբել եւ զրպարտութիւն կը սովորացնէր մանկանն: Այդ մանուկն միւսանգամ իւր սխալութիւնն չպիտի խոստովանէր, այլ կ'ուրանայր եւ այլոց վերայ կը ձգէր: Եթէ առաջին դէպքում ծնողն փոխանակ մանկան քեռն ճագարի կերակուր տալոյ, նորան կոչէր եւ արդարութեամբ քննելով խմանայր թէ յանցանքն ո՞րին էր, եւ յանցաւորին ամաչացնելով ներողութիւն խնդրել տայր միւսից, եւ իրար համբուրել տալով հաշտացնէր նոցա, եւ խրատէր նոցա որ քոյր եւ եղբայր պէտք էր միշտ սիրով ֆնային, եւ երկրորդ դէպքում, նախ գովէր իւր մանկան ճշմարտախօսութիւնն, եւ յետոյ ցոյց տալով նորա ֆնասու հետեւանքն, խրատէր որ

միւս անգամ զգոյշ մնայ, եւ այնպէս սխալութիւն չգործէ, եթէ ոչ իւր ծնողացն կը տխրացնէ, եւ վիշտ կը պատճառէ նոցա, տես ինչ բարի տպաւորութիւնք այս եղանակից կը գոյանային մանկան մտաց մէջ, եւ ինչպէս ծնողաց այսպիսի զգուշաւոր խնամքովն կը զարգանային նորահասակի հետ նոյն տպաւորութեան զգացմունքն, եւ բարի զաւակ եւ արժանապատիւ անձինք կը լինէին նոքա: Լաւ է միշտ մանկանց բարոյապէս պատժել, երբ հարկաւոր է պատժել, քան Ֆիզիքապէս: Տեսած եմ որ մի մայր իւր փոքրիկ որդւոյն միայն ասելով թէ որովհետեւ անհասկանալի է եղած իւրն, այլեւս չպիտի սիրէ ինքն նորան, մանուկն անմիջապէս փղձկեալ սկսած է լալ:

Երդնուլ, յիշոցատուութիւնք, կագ եւ կռիւ եւս կը պատահէին մանկանց յանդիման, եւ ոչ ոք փոյթ կը տանէր գոնէ հեռացնել նոցա, նոյն անբարի կրից առժամանակեայ զրգումանց միջից, որ բնականաբար, յառաջն ցաւալի, եւ յետոյ չար տպաւորութիւն պէտք է թողոյր նոցա դալար մտաց վերայ: Կային ծնողք, որ փաղաքշանք կը համարէին յիշոցական բառեր խօսելով առ իւրեանց մանկունքն: “Ա՛յ շան ձագ կ'ասէր հայր մի իւր զաւակին, եկ ինձ համրոյր մի տուր”: Կամ մայրն ծիծաղելով կը պատմէր, որ այդ օրն սաքուլին իւրն կոչել է Փէյլէր-տուխտա: Առանց նշանակութիւնն գիտելոյ, կային մանկունք, որ թուլթակ լեզուով շար մի յիշոցներ կարող էին խօսել, որ՝ որ ոք պարկեշտ դիմաց վերայ բաւական ամօթածել կարող էին: Եւ հարցանելի է թէ ուստից սովորած էին զայն: Ընդհանուր սովորութիւն էր ի զուր եւ անտեղի երդնուլ, եւ ինչ սարսափելի սրբազան երդումներով: Կանաչ մեռոնն, սուրբ պատարագն, բոլոր սրբոց անուանքն, եկեղեցին, տաճարն, եւ այլ այսպիսիք հասա-

րակ երգման ձեւ էին, թողեալ այն որ մի անտի եւ թեթեւ բանի համար կը լսէիր այսպիսի խօսքեր, “քո մահն տեսնեմ, կարապետիս թաղեմ, ձեր արեւն է վկայ, ձեր մօրուքն հողում տեսնեմ թէ սուտ եմ ասում”։ Բայց ի վերայ ամենայնի երգնուն սուտ խօսելոյ նշան է, քանզի եթէ խօսքն ճշմարիտ է ի՞նչ հարկաւորութիւն կայ երգնոյ։

Այս երգնոյ, նոյնպէս եւ յիշոց տալոյ սովորութիւնն ումանք ջուղայեցի մանկունք կը բերէին իւրեանց հետ մինչ Մարդասիրական Ճեմարանն, ի Կալկաթա։ Ի պատիւ իւրեանց. պէտք է ասեմ, որ յետ անգամ մի կամ երկու զգուշացնելոյ, եւ ցուցանելոյ իրի մեղքն եւ անպատուութիւնն, կը վերացնէին զայն իւրեանց բերանից, այլ կը պատահէր երբեմն որ մի մանուկ յանկարծ բորբոքուած ժամանակում, իւր ընկերաց միայն կ'արձակէր դեռ անկերպ յիշոց մի, եւ երբ նոյն յանցանաց համար կը բերուէր իմ մօտ, “վարպետ, ներիր” կ'ասէր, “կամաւ չասացի, բերանիցս յանկարծ դուրս թռաւ”։ Ահա այսպէս խոր է մանկական մտաց տպաւորութիւնն, եւ դժուարին ջնջել եւ բառնալ բոլորովին։ Եթէ ծնողք գիտէին որչափ մեծ կախում ունի իւրեանց օրինակից, իւրեանց շարժմունքից, իւրեանց խօսակցութիւնից, իւրեանց ամէն մեծ եւ փոքր արարմունքից, իւրեանց զաւակաց բարոյական զարգացումն, նոցա կենաց երջանկութիւն կամ թշուառութիւնն, եւ թէ գիտէին որչափ մեծ պատասխանատուութիւն կայ իւրեանց վերայ այս մասին, եւ զգուշանային ամենայնիւ, իրաւ որ աշխարհում յաւել երջանկութիւն պիտի լինէր քան որչափ կայ։ Փոքրիկ սրտաշարժ անցք մի կարգացած եմ այս մասին, զոր անտեղի չհամարեմ յիշատակել աստ։ Կ'ասուի թէ մարդ մի որ յոյժ պատուասէր եւ բարի անձն էր որքան

լուրջ, արբեալ ժամանակում — որ յաճախ կը պատահէր — խիստ կռուասէր էր եւ կը մաքառէր իւր կնոջ հետ, եւ երբեմն կը զանէր իսկ։ Օր մի լուրջ աստիճանում դրսից տուն դառնալով, կը տեսնէ որ իւր մատաղահասակ որդին եւ դուստրն կը խաղան սենեկի մի մէջ։ Շատ զաւակասէր լինելով, կը կանգնէ պատուհանի մօտ առանց իւրն ցոյց տալոյ կամ իւր ներկայութիւնը յայտնելոյ, եւ կը նայէ նոցա խաղուն։ Բայց ի զարմանս իւր կը տեսնէ որ փոքրիկ վեցամեայ որդին իւրն կը ձեւացնէ որպէս արբեալ, կու գայ կը դիպէ սենեկի որմոցն, գետին կը գլորուի, եւ կը կանգնէ, կ'երերայ ոտից վերայ, եւ թուրթակ լեզուովն անպարկեշտ բառեր կը խօսէ, կը վազէ քեռ վերայ, նորան գետին կը ձգէ եւ կը սպառնայ հարկանել, եւ քոյրն կ'աղաչէ նորան. կը ջանայ փախչել նորա ձեռքից, եւ այսպէս կը շարունակէ խաղն։ Տարաբախտ հայր։ Իւր մոլութեան այսպէս ճշգրիտ պատկերացուցումն իւր անմեղ երեխայից կողմից, այնպէս խիստ կ'ամաչացնէ նորան, այնպէս սաստիկ կը խղճահարէ որ աչքերն արտասուօք կը լցուի, եւ այն օրից կ'ազատէ իւրն միանգամայն արբեցութեան ակտից։ Այսպէս հայելոյ նման կ'օրինակեն մանկունք ճշդիւ ամէն ինչ որ յանդիման կու գայ նոցա, առանց հասկանալոյ չարն եւ բարին։

Այլ մի անձոռնի եւ վնասակար սովորութիւն էր նոյն իսկ ստեղծեայ դալար հասակից երեխայի սրտի մէջ երկիւղ եւ զարհուրանք սերմանել, որոյ պտուղն չկարէր այլ ինչ լինել, քան զարգացնել մանկանն երկչոտ, փոքրոգի, եւ սնոտիապաշտ։ Եթէ երեխայն լայր զանազան ահուելի ձայներ կը լսացնէին նորան, որ երկիւղից լացն դադարէր։ Երբ մանկան խելքն նոր սկսած էր բացուիլ, կը սպառնային նորան, որ «բօբօխի», մօտ կը ձգեն որ ուտէ իւրն, եթէ չդադարէ լալուց։ Կ'ասէին մանկանն որ ջրհորոյ մօտ չալիտի երթայ, եւ

ոչ մի թին տեղ, քանզի սատանայ կայ անդ: Յետոյ հասա-
կաւոր անձինք մանկանց մօտ լուրջ դիմօք կը նստէին եւ
կը պատմէին իրար այնպիսի զանազան, անհեթեթ, ան-
հաւատալի եւ առասպելայօղ եւ անհիմն հոգեւտեսութեանց
եւ դիւատեսութեանց պատմութիւններ, որ բաւական էր
նոցա արիւնն ջուր դարձուցանել երկիւղից: Մին կ'ասէր
թէ այս մեռեալ անձն — անուէն եւս տալով — «խօթուա-
միշ», է դարձած, եւ պատանն ուսերի վերայ փողոցներում
կը շրջէ, մարդիկ տեսած են: Միւս՝ երկար ու մանր ձեւով
կը պատմէր ինչ որ իւր դրացիէն լսած էր, որ գիշերն իւր
տան ստորերկրեայ շտեմարանում դիւաց հարսանիք է
տեսած: Միւս մի՝ կ'ասէր որ սեաւ կատուքն դեւեր էին եւ
կը շրջէին կատուի կերպարանօք, եւ այս մասին մի երկար
պատմութիւն եւս կը կցէր իւր ասութիւնն հաստատելոյ
համար, եւ շատ այլ այսպէս ծաղրալի եւ ստայօղ անցքեր
եւ պատմութիւններ կը պատմէին քուրսիի շուրջն, կամ
լուսնի ներքոյ: Ծաղրալի կը թուին ինձ այնք այժմ, այլ
հաւատա՛, ընթերցող, մանկական հասակում աւետարանա-
կան ճշմարտութիւնք կ'երեւէին այնք: Եւ դժուարին չէ
երեւակայել թէ ինչ անհաճոյ եւ վնասակար տպաւորու-
թիւնք կարող էին պատճառել մտաց վերայ, երբ մանկա-
կան հետաքրքրութեամբ բոլորովին ականջացած կը լսէր
նա այսպէս սարսուռ բերող գերբնական իրաց անհիմն պատ-
մութիւններ, զոր ծանր գէմքով, եւ իւրեանք հաւատալով
կը պատմէին հասակաւոր մարդիկ: Լաւ յուշ կ'ածեմ ես
այս պատմութիւններէից շատերն, եւ թէ որպէս գրեթէ
գլխոյս մազերն կը ցցուէին երկիւղից: Բաւական չէի՞ն այնք
արդեօք մանկանց կարծել տալ թէ օգն, երկիր, իւր տունն,
փողոցքն եւ ամենայն տեղ, ամէն խորշ լի էին դիւօք, լի
էին զարհուրելի երեւոյթներով, եւ կերպարանօք, եւ ինքն

միայն մշտական խաղալիկ էր նոցա ձեռքում: Եւ չէ՞ որ բաւական էր այս մանկան սրտի բնիկ քաջութիւնն ճնշել, նորա արիւնավառ արիութիւնն միանգամայն երկչոտութեան փոխարկել, նորան սնոտիապաշտ եւ փոքրոգի բնաւորութեան տէր առնել, եւ այսպէս պահել նորան մինչ ցվախճան կենաց, եթէ պատեհութիւն չգտանէր նա բնութեան անփոփոխելի օրինացն տեղեկանալ եւ թօթափել իւր անձնից այդպիսի խաւարային տպաւորութիւնք: Բայց թօթափելն եւս կը կարծես դիւրին է: Ո՛չ, թէեւ հասեալ եմ ես այժմ ծերութեան հասակ, եւ ժամանակ է արդ որ հասկացած լինիմ որ բոլոր այն պատմութիւնքն սուտ էին եւ երեւակայեալ միայն, այլ մի զարմանալ թէ խոստովանիմ — եւ եթէ իմ հասակակից Զուղայեցիք ցանկան կարող են նոյնն առնել եւ նոքա — որ այս հասակում իսկ դեռ մթին տեղ մտնել ախորժելի չէ, եւ յուշ կը բերէ սարսափն որ տպաւորուած է մանկական հասակից: Մթնում ի՞նչ յաւել է կարող լինիլ քան լուսում, բայց տես դու դալար կենաց տպաւորութեան խորութիւնն, եւ անջնջելի ազդեցութիւնն: Յիրաւի մեղք եւ անիրաւութիւն է մանկան պարզմտութիւնն եւ հոգւոյ ընդաբոյս արիութիւնն խահրել եւ բառնալ երկիւղ եւ սնոտիապաշտական նախապաշարմունք ներշնչելով նորա մտաց մէջ: Ժնողաց համար մեծ պարտականութիւն է ոչ միայն բաց է ի բաց խորշել այս մեղադրելի անզգուշութիւնից, այլ ընդհակառակն քաջալերել մանկան իւր շատ մատաղ հասակից երկիւղն արհամարելի բան մի համարել: Ժանօթացնել նորան որ Աստուծոյ քաղցր նախախնամութիւնն ամէն տեղ տարածուած է իւրն պաշտպանել թէ լուսում թէ մթնում, եւ սատանայն եւ դեւք, թէ կան եւս, անկարող են երեւիլ կամ վնասել իւրն: Վտանգից

յետ պահելոյ համար, լաւ է մանկան զգուշացնել եւ խրատել քան ի զուր անոտիապաշտական սարսափ ձգել նորա սրտի մէջ: Օրինակի համար, լաւ է ասել որ եթէ ջրհորի մօտ երթայ, վտանգ կայ, որ անկանի նորա մէջ եւ խեղդուի, քան ասել թէ սատանայ կայ անդ: Լաւ է ասել, եթէ տանիքն ելանէ կարելի է վայր անկանի եւ փնասուի կամ մեռանէ, քան ասել չար ոգիք կան անդ, եւ իւրն կ'ըմբռնեն կը տանեն ի բաց: Այսպիսով մանկան միտքն եւ դատողութիւնն կը սկսանի բացուել եւ տարածուել, եւ իւր շրջակայ իրաց իսկ պատճառն եւ հետեւանքն կը կարողանայ հասկանալ եւ կը զարգանայ արիասիրտ, մեծահոգի եւ անոտիապաշտութիւնից ազատ մարդ մի:

ԲԱԼՈՒԼ ԵՆ ՕՐՕՐՈՅ

Այսչափն բարոյականի մասին էր: Երաժիշտ մանկանց Ֆիզիզական զարգացումն եւս կցորդուած ունէր իւր հետ սովորութիւնք ինչ, որոց փնասակար հետեւանքն առաւել թշուառ եւ աւաղելի էին քան առաջնոյն: Բանգի բարոյական թերութիւնք, դեռեւս հնար կայ ուսմամբ, փորձով, օրինակով, եւ բանականութեան լուսով կամ բառնալ կամ գոնէ մեղմացնել, բայց Ֆիզիզականն ոչ: Երկու էին այս սովորութիւնքն, կամ յաւել լաւ է ասել միջոցքն զորս սովորութիւնը կը գործադրէր անացեալ ցաւալի հետեւանքն յառաջ բերել: Սոքա էին մին բալուլ, միւս օրօրոցն: Բալուլ ամէն ջուղայեցի գիտէ ինչ կը նշանակէ, բայց չգիտացողն համար, համառօտիւ միայն այսչափ բաւական է ասել, որ սովորութիւն էր նորաժին երեխային, ապա, մինչ մի տարի կամ յաւել, արթուն ժամանակումն